

GYÖRGY SÁNDOR

Minden kétséget kizáróan?

Kételyek, kérdőjelek az 1956-os megtorló perek kutatásával kapcsolatban

Absztrakt

Az 1956-os forradalom legfontosabb forrásai a megtorlás során keletkezett iratok. De vajon megismerhetők-e a forradalmi események a főleg 1957–1961 között keletkezett állambiztonsági, bírósági anyagokból? Ahogy 1956 megítélése, az iratok értékelése is megosztja a kutatókat; egyesek szerint a hatóságok célja többnyire az igazság kiderítése, a tények rekonstruálása volt, mások szerint viszont rendszerint koncepciók és/vagy konstruált perek zajlottak. Tanulmányomban néhány példán keresztül arra szeretnék rámutatni, hogy milyen visszasságok (pl. kikényszerített vallomások, alaptalan vádak, jogtiprások, bizonyítékhamisítás) jellemezték az országos, politikai jelentőséggel nem bíró eljárásokat is.

Kulcsszavak: 1956-os forradalom, megtorlás, bíraskodás, koncepciók per, népítélet

Abstract

The main sources for the Revolution of 1956 are the documents produced during the retribution following the revolt. But is it possible to get an authentic picture of the events from these files mostly made by state security and tribunals between 1957 and 1961? Similarly to the assessment of 1956, researchers are divided over the evaluation of these documents; some believe these documents are reliable because the authorities intended to find the truth and accurately reconstruct the events, while others think that show-trials and false convictions were carried out on a regular basis. In my paper I would like to point out that thwartings and misuse of authority (e. g. forced confessions, false accusation, trampling of rights, tampering with evidence) were even characteristic of procedures without political and/or national significance.

Keywords: Revolution of 1956, retribution, jurisdiction, show trial, lynching

Mind az 1956-os forradalom, mind pedig az azt követő megtorlás pereinek megítélése a mai napig megosztja a kutatókat, és nemegyszer politikai-közéleti vitákat eredményez. A forradalomról sokáig csak pártállami nézőpontból lehetett beszélni; ez jól látható például az 1990 előtt keletkezett szakirodalomban, amelynek jelentős részét csak nagy jóindulattal lehet történelmi munkának tekinteni.¹ Ennek hatása a mai napig érezhe-

¹ Erre jó példa Hollós Ervin (1923–2008) és Lajtai Vera (*1921) munkássága (pl. *Hidegháború Magyarországnak ellen 1956*. Budapest, Kossuth, 1982; A nemzetközi osztályharc és Magyarország

tő, így különösen fontos, hogy a téma kutatói minél több levéltári forrást – ezek elsősorban periratok – tárjanak fel. Adódik ugyanakkor a kérdés, ami évtizedek óta megosztja a történészeket: rekonstruálható-e a forradalom igazi története a peranyagokból, vagy csak az események állambiztonsági, bírósági, pártállami olvasata körvonalazódik a dokumentumok alapján?

Miután alapesetben a bíróságok elsődleges feladata az igazság kiderítése, a tények rekonstruálása, az ember hajlamos lehet ennek megfelelően kezelni a korabeli – legalábbis az 1956 utáni – peranyagokat, jegyzőkönyveket is. A témával foglalkozó egyes kutatók szerint a peranyagok teljesen vagy legalább nagyrészt hitelesek, a nyomozati szervek és az igazságszolgáltatás ekkor már nem koncepciók perék gyártásában, hanem a tények feltárásában volt érdekelt. Mások szerint viszont nem tekinthetjük 1956 tényeinek az 1957-ben (vagy később) feltárt tényeket.² Elsősorban azért, mert kevés a tényleges tárgyi bizonyíték, többnyire csak vallomásokra épülnek az ügyek. Egy gyanúsított (és sokszor a tanú) sem az igazságot keresi, hanem védekezik, ráadásul a vallomások kikényszeríthetőek (fizikai erőszakkal, ráhatással, kedvezmények vagy „vádalku”³ belengetésével).

A forradalmat követő megtorlás idején keletkezett jogszabályokból⁴, különféle párthatározatokból és a periratokból is egyértelművé válik, hogy a fő cél „az aktuális ellenség(kategória) megbüntetésé”⁵ volt. Mindezek fényében érthető, hogy sokan megkérdőjelezik a felvett jegyzőköny-

1956 őszén, *Párttörténeti Közlemények*, 27. évf. 3 [1981], 3–50; *Köztársaság tér 1956*. Budapest, Kossuth, 1974, 1977, 1986). Hollós 1956 és 1962 között őrnagyi, majd alezredesi rendfokozatban szolgált az állambiztonságnál, részt vett több 56-os vonatkozású eljárásban (pl. Tutsch József és társai) is. Életrajzát lásd: perek56.hu (letöltve: 2021. július 20.).

² Takács 2008, 353, 360.

³ Bár az amerikai filmekből is ismerős vádalku csak 1998 óta létezik a magyar jogrendben, hasonló esetre tudunk példát az 56-os megtorlás időszakából is. Az eleinte fegyverrejtegetéssel vádolt Somlay (az iratokban Somlai) Istvánt a nyomozók azzal hitegették, hogy megfelelő vallomás esetén szabadlábra helyezik. Ennek ellenére első fokon 1957. március 26-án 6 év börtönre ítélték. A másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság népbíróági tanácsa április 25-én cselekményét népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének és tiltott határátlépés kísérletének minősítette, amiért halálos ítéletet szabott ki. Két nappal később kivégezték. Bővebben lásd: Somlai István pere, perek56.hu. A vádalkuról részletesebben lásd: Papp-Nagy 2019.

⁴ Erre jó példa a fegyverrejtegetés, életellenes és más bűncselekményekkel kapcsolatban rögtönítélő bíraskodást elrendelő 28/1956. törvényerejű rendelet (1956. december 11.) bevezetője, amely mintaszerűen mossa össze a köztörvényes bűnözőket és a forradalmárokat. Bővebben lásd: György 2019a.

⁵ Szakolczai 2018.

vek, ítéletek hitelességét.⁶ Írásomban néhány olyan pert ismertetek röviden, amelyeknél következtetések, ellentmondások figyelhetők meg, és/vagy tetten érhető a hatóságok manipulációs szándéka. Ezek között akad olyan is, amelynél a vádak részben vagy egészben megalapozatlanok voltak (konceptációs per vagy elem), és olyan is, amelynél a hatóságok a politikai szándéknak (megtorlás) megfelelően csúrték-csavarták vagy épp szelektálták a vallomásokat, bizonyítékokat.

A kutatók közötti szemléletkülönbség leglátványosabban Tóth Ilona és társai perénél⁷ ütközik ki. A peres iratok szerint Tóth Ilona, Gyöngyösi Miklós és Gönczi Ferenc 1956. november 18-án a Domonkos (Cházár András) utcai szükségkórházban brutálisan – injekciókkal, majd késszúrással – meggyilkolta az „ávósnak”⁸ hitt Kollár István rakodómunkást. Eörsi László szerint hitelesnek fogadhatjuk el a tényállást, ekkorra már „múlttá vált az a gyakorlat, hogy olyan vádakot kreáljanak, amelyek teljes mértékben nélkülözték a ténytudás szikráját is.”⁹ Ezzel szemben M. Kiss Sándor, Kiss Réka és Szakolczai Attila egyértelműen amellet foglalt állást, hogy a vádak koholtak, a vallomásokat kínzással csikarták ki a vádlottakból, a per célja pedig az „ellenforradalmárok” rémregénybe illő brutalitásának igazolása volt a külföldi sajtó előtt, amely egyedül erről a perről tudósíthatott.¹⁰

6 A már említett Takács Tibor és Szakolczai Attila mellett pl. M. Kiss Sándor és Kiss Réka (néhány munkájukat lásd a hivatkozásokban). Rajtuk kívül pl. Kahler Frigyes (pl. *Jogállam és diktatúra I–II.* Budapest, Kairosz, 2005 és 2008), Kis József (pl. *A borsodi perek 1956–61.* Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 2002), Marossy Endre (pl. *Mecseri János ezredes és ötvenegy katonájának bírósági pere 1958.* Budapest, Magyar Napló, 2018; *Pércsi Lajos őrnagy és társai hadbírósi pere 1958.* Budapest, Magyar Napló, 2019), Horváth Miklós (pl. *Maléter Pál.* Budapest, H&T, 2002), Tulipán Éva (*Szigorúan ellenőrzött emlékezet – a Köztársaság téri ostrom 1956-ban.* Budapest, Argumentum, 2012) és Kutas Ferenc (*Forradalom és megtorlás Szarvason 1956–1963.* Szarvas, Szarvasi Krónika Alapítvány Kuratóriuma, 2016) is fenntartásokkal kezeli a korabeli hivatalos iratokat, és/vagy úgy tartja, hogy 1956 után is zajlottak koncepciók (elemekkel átszótt) perek.

7 Lásd: https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:1937348130718::NO:RP,2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81557 (letöltve: 2021. augusztus 30.).

8 Noha az Államvédelmi Hatóság hivatalosan 1953 óta nem létezett, a köznyelvben továbbra is ÁVH-sként vagy ávósként emlegették az államvédelmiseket, ezért használok idézőjelben a kifejezést.

9 Eörsi 2018.

10 A már említett forrásokon kívül (a teljesség igénye nélkül) lásd: Kiss–M. Kiss 2007; M. Kiss 2015; Eörsi 2016; Szakolczai 2016; Eörsi 2002; Müller 2017; Kiss 2015. Tóth Ilona és pere politikai, közéleti, művészeti visszhangjáról lásd pl.: Kende Péter: *Szobor egy gyilkosnak?*; Kolozsi Ádám: *Tóth Ilona: ártatlan vagy gyilkos?*; *Gyilkos indulatokat kavart az 56-os darab*, nol.hu; Bemutatták a Tóth Ilonka című darabot a Nemzetiben, magyarforradalom1956.hu (letöltve: 2021. augusztus 3.).

Hasonló, bár jóval kisebb visszhangot kiváltott eset Jankó Piroskáé¹¹, akit a pártállami időszakban brutális, szadista gyilkosként emlegettek, mint aki a Köztársaság téri ostrom utáni népítélet során kivágta Asztalos János (vagy Papp József) ezredes szívét. Az ügy leginkább szembetűnő visszássága, hogy az eljárás során megváltoztatták az áldozat személyét (előbb Asztalos, majd Papp ezredes), és az sem számított, hogy szúrt mellkasi sérülést egyik holttesten sem találtak.¹² Jankót végül népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel, izgatás és szándékos emberölés kísérlete (az ítélet szerint nem fejezte be cselekményét) címén 18 év börtönre ítélték. Jankó – elsősorban a hamis, „szív kivágós” sajtókampány következtében – a Köztársaság tér és az „ellenforradalom” kegyetlenkedésének egyik szimbólumává vált.

A népítéletek, illetve az ezekkel kapcsolatos perek eleve a forradalom „fekete foltjainak” számítanak. Részben a cselekmények jellege miatt, részben az azokat követő megtorló perek, sajtóhadjáratok, részben pedig a napjainkig tartó viták okán. Lincselések, népítéletek minden forradalomban előfordultak; 1956-ban szinte kizárólag október végéig, vagyis az új – később kérészéletűnek bizonyult – hatalom viszonylagos megszilárdulásáig. Bár jogilag azonos minősítés alá esnek, fontos különbséget tenni egy rettegett falusi/kisvárosi funkcionárius agyonverése vagy a miskolci sortűzet¹³ követő (rendőr-, államvédelmi tisztokra, illetve egy „ávósnak” vélt személyre¹⁴ irányuló) népítélet között. Nem szándékunk (és nem is feladatunk) „felmenteni” a népítéletek résztvevőit, valóban köztörvényes

11 Az eljárás teljes körű feldolgozását lásd: Szokolczai 2008. Eörsi László szerint ha az eljárásnak voltak is koncepciósi elemei, az iratok alapján véve a megtörtént tényeket tükrözik. Lásd pl. Eörsi 2010.

12 Szokolczai 2008, 336, 339.

13 Miskolcon 1956. október 26-án – miután híre ment, hogy az előző napi tüntetés miatt többeket elfogtak – tömeg gyűlt össze a BM megyei (államvédelmi) főosztálya előtt. Bár az őrizetéseket elengedték, a tüntetők nem hittek az „ávósoknak”. Az őrség rövidesen tüzet nyitott a tömegre, majd kézigránátokat is dobtak az összegyűlteik közé. Tizenhatan veszítették életüket, köztük egyszerű járókelők is. Erre a feldühödött tömeg megrohanta az épületet; négy rendőr-, államvédelmi tisztet (illetve akit annak véltek) meglincseltek, egy menekülés közben öngyilkos lett (a hivatalos változat szerint őt is az „ellenforradalmárok” gyilkolták meg), többeket bántalmaztak. Hármukat az épület ostromában is részt vett bányászok mentettek meg, másnap a munkástanács elé vitték őket, hogy az döntson sorsukról. Tüntetőik hatoltak be a tanácssterembe; a sortűz fő felelősének tartott Antal Gyula törzsőrmestert kidobták az erkélyről, majd a tömeg agyonverte, a többiek elmenekültek. Bővebben lásd: Szokolczai 2000; Kloska 2016.

14 Freimann Lajost a hivatalos iratok gombügynökként említik, ugyanakkor szinte biztosan az államvédelemnek dolgozott. Lásd pl.: Szokolczai 2000, 321; Rásó 1998, 114–115.

bűncselekmények elkövetőit, ugyanakkor több peranyag vizsgálata alapján okkal következtethetünk arra, hogy sokszor nem/nem csak a (fő) elkövetők kerültek bíróság elé, és az ítéleteket kétes értékű tanúvallomások, nem megalapozott bizonyítékok vagy épp önkényesen felülbírált orvosi szakvélemények alapján hozták meg.

Ez figyelhető meg az ózdi Török István és társai elleni per III. rendű vádlottjaként másodfokon halálra ítélte, majd 1957. április 27-én kivégezt¹⁵ Kanyó Bertalan esetében is. Ózdon 1956. október 29-én a rendőrségen zajlott a nemzetőrnek jelentkezettek kiválogatása, amikor Török István nemzetőrparancsnok idegösszeomlást kapott, és lövöldözni kezdett. Erre a városban elterjedt a (valótlan) hír, hogy a rendőrök/államvédelmiek „lövik a népet”, ami elszabadította az indulatokat. Tömeg gyűlt össze a várost akkor már napok óta irányító munkástanács székhelye előtt, majd egy ügyészségi nyomozót, egy rendőrtisztet és egy államvédelmi tisztet – akiket eredetileg a tanács elé akartak vinni, hogy az ítélkezzen felettük – agyonverték. Horning Ferenc ügyészségi nyomozót a tömeg követelésére adta ki a munkástanács. Többen bántalmazták, de az ítéletek szerint halálát az okozta, hogy Kanyó Bertalan a sétabotként használt fokosával legalább kétszer fejbe ütötte olyan erővel, hogy a fokos nyele eltört. Ezzel szemben Horning az 1956. október 30-án megejtett halottszemle-jegyzőkönyv¹⁶ és az 1957. január 20-i keltezésű exhumálási jegyzőkönyv szerint is csak kisebb fejsérüléseket szenvedett; fejbőre ugyan több helyen felszakadt, de koponyacsonttörést vagy -repedést nem említenek az iratok. Az orvos szakértő szerint Horning halálát az elszenvedett nagyszámú sérülés miatti sokkhatás okozta, de „sérülései közül csak egy volt olyan, amelyik önmagában is okozhatott halált, amelyet egy hosszabb pengéjű zsebkéssel, vagy hasonló eszközzel okoztak.”¹⁷

15 Kanyó Bertalant (1903–1957) 1957. február 27-én emberölés és izgatás címén 12 év börtönre ítélte a Miskolci Megyei Bíróság különtanácsa. A másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság népbíró-sági tanácsa április 20-án már népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvételben és gyilkosságban mondta ki bűnösnek, amiért halálra ítélték, és 27-én kivégezték. Az emberölés és gyilkosság tényállása között a legfontosabb különbség, hogy utóbbinál előre megfontoltságról (premeditáció) beszélhetünk, vagyis az elkövető eleve ölési szándékkal vágott bele cselekményébe. Ez Kanyó és társai esetében nem valósult meg, hiszen a tüntetők által elfogott hatósági személyeket eredetileg a munkástanács elé akarták állítani. Bővebben lásd: Török István és társai pere (Miskolc), perek56.hu (letöltve: 2021. augusztus 4.).

16 Ítélet Török István és társai ügyében, 11. Miskolci Megyei Bíróság, 1957. február 27. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára XXV.3.b. 182/1957.

17 Uo. 12. Az említett szúrt sérülés Horning mellkasán volt.

Bár a korabeli bíróságok nem egy esetben bíráltak felül orvosi dokumentációt, vagy szereztek be nekik kedvezőt (erről lásd később), nincs okunk feltételezni, hogy ez esetben manipulálták a jegyzőkönyveket – főleg nem a vádlottra nézve kedvezően. Esetünkben a forradalom alatt és után készült iratok összhangban vannak egymással. Kanyó tehát, ha meg is ütötte Horningot (bírósági vallomása szerint ezt kényszer hatására ismerte be a rendőrségen), nem okozhatta halálát. Esete ugyanakkor jól mutatja a népítéletekkel kapcsolatos ítélkezési gyakorlatot is. Film- és fényképfelvételek nem vagy alig álltak rendelkezésre, így a tényállást a legtöbb esetben nem lehetett rekonstruálni, ezért sokszor azok kerültek a vádlottak padjára, akikre valamilyen jellegzetességük (feltűnő sapka, testi hiba) miatt többen emlékeztek. Kanyót fokosa miatt bizonyára sokan felismerték, ráadásul a politikai nyomozók előtt sem volt ismeretlen. Nem véletlenül fogalmazott úgy az utolsó szó jogán, hogy „jelen esetben azokkal az emberekkel kerültem ismét össze, akik annak idején az Andrássy út 60.-ba juttattak.”¹⁸ Az eredetileg lelkes kommunista Kanyó 1945 után, látva az ideológia és a valóság ellentmondásait, fokozatosan kiábrándult a mozgalomból, 1948-ban nyilvánosan elégette párttagkönyvét. 1949-ben egy ózdi megmozdulást követően 14 hónapot töltött előzetesben az ÁVH-n, 47 kilóra lefogyva tért haza.¹⁹ A tisztánlátást az is nehezíti, hogy az ilyen jellegű ügyekben meghallgatott tanúk jelentős része maga is részt vett az eseményekben; ők vagy ösztönösen vallottak a saját védelmükben, vagy könnyen „megfelelő” vallomásra bírhatták őket. Erre jó példa Patyi István és társai ügye. 1956. október 27-én Kiskunmajsán tüntetés volt, amely során agyonverték Neményi Józsefet, a községi tanács rettegett és gyűlölt funkcionáriusát. A tüntetés hangadóinak tekintett személyek külföldre menekültek, a hatóságok pedig nem tudták (nem is nagyon akarták) azonosítani a lincselőket, így azok kerültek bíróság elé, akik valamiért szemet szűrtak a hatóságoknak. Az első fokon eljáró Kecskeméti Megyei Bíróság 1957. február 22-én emberölés vádjával Patyi Istvánt 14, Kolompár Mátyást 12, Pekó Istvánt 8 év börtönre ítélte. Az ítéletben olvasható, hogy „a kihallgatott tanúk jelentős része olyan, aki maga is részt vett a bántalmazásban, vagy legalábbis a bántalmazókkal

18 Török István és társai elsőfokú tárgyalási jegyzőkönyve 133. Magyar Nemzeti Levéltár Bor-sod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára XXV. 3.b. 182/1957.

19 Fazekas 2001, 24.

nyilvánvalóan együttérzett [*sic!*].”²⁰ Szeptember 28-án a másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság népbírósági tanácsa már népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése (Patyi), illetve abban való tevékeny részvétel, valamint gyilkosság címén ítélte halálra mindhármat. Ekkor már hatályos volt a Legfelsőbb Bíróság azon (teljesen abszurd) állásfoglalása, amely alapján a halállal végződő cselekmények résztvevőit nem szándékos emberölés, hanem az előre megfontolt szándékot feltételező gyilkosság címén kell elítélni.²¹ Ennek ellenére a legtöbben elkerülték a felelősségre vonást. Koncz Sándort viszont eredetileg tanúként hallgatták ki (1957. február 21.), majd őrizetbe vették; másodfokon ügyét egyesítették a Patyiékével, és életfogytig tartó börtönre ítélték. Joggal merül fel a kérdés, hogy mi alapján lett valakiből vádlott, másból meg tanú, főleg, hogy az ölési szándék „hivatalosan” eleve minden résztvevőben megvolt.

Bizonyítottan problémás tanúvallomásokra más perekben is bukkanhatunk. Berez György²² a peres iratok szerint kezdettől részt vett a forradalomban, majd tagja lett a II. kerületi forradalmi vezetésnek. Részt vett államvédelmisk előállításában, és ő irányította a Fő utcai parancsnokságra beérkező, hatalmas mennyiségű lángkézigránát rakodását. Ezt egy olyan tanú vallomására alapozták, akinek szavahihetőségét maga a bíróság ásta alá. Az ítélet szerint a „tanú vallomása hitelességét az sem rontja le, hogy az általa megjelölt idő azonos azzal az idővel, amikor vádlott nem tartózkodhatott az épületben. A cselekmény elkövetése és elbírálása között eltelt több mint egy év távlatából a viszonylag primitív egyéniségű tanútól nem várható el a vádbeli idő pontos megjelölése.”²³ Vagyis nem

20 Ítélet Patyi István és társai ügyében, Kecskeméti Megyei Bíróság, 1957. február 22. 9. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára XXV.30.b. 8/1957.

21 A kivégzésekre 1957. október 10-én került sor. Patyi István és társai pere, perek56.hu (letöltve: 2021. július 20.).

22 Berez Györgyöt (1924–1958) első fokon népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése, tiltott határátlépés kísérlete (a forradalom után megpróbált Nyugatra menekülni, de elfogták) és társadalmi tulajdon elleni sikkasztás (nem adta le céges munkaruháját) címén 1957. december 4-én életfogytig tartó börtönre ítélte a Budapesti Katonai Bíróság. A másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának külön tanácsa 1958. január 27-én ítéletét halálbüntetésre változtatta. A vele együtt halálra ítélt II. rendű vádlott Lénárd Ottóval együtt másnap kivégezték. Berez György és társai pere, perek56.hu (letöltve: 2021. július 26.).

23 Ítélet Berez György és társai ügyében, Budapesti Katonai Bíróság, 1957. december 4. 11. HM HIM Hadtörténelmi Levéltár XI.22. 0106/1957.

baj, ha a tanúvallomás nem hiteles, vagy legalábbis erősen kérdéses, csak támassza alá a vádakát.

Hasonló, a tanúkkal kapcsolatos visszasságok voltak a már említett miskolci sortúzzel kapcsolatos Balázs Géza és társai elleni eljárás²⁴ során is. Ebben a perben 21 vádlott állt bíróság elé (több gyanúsított külföldre menekült) az 1956. október 26–27-i miskolci események miatt. Közülük az első fokon eljáró Budapesti Fővárosi Bíróság 1957. május 16-án 14 főt ítelt halálra és 4 főt életfogytig tartó börtönre. Az ítélet döntő részben a vádlottak beismerő vallomásain alapult, amelyet egy-két (néha kétes értékű) tanúvallomással támogattak meg. Másodfokon a Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsa július 17-én – szokatlan módon – hét halálos ítéletet börtönbüntetésre enyhített. Balázs Gézát, G. Tóth Lászlót, Szász Zoltánt, Komjáti Ferencet, Sikó Dezsőt és Nagy Zoltánt július 20-án, Lengyel Lászlót szeptember 5-én végezték ki Budapesten. Az eljárás során érdektelen tanúként hallgatták meg Balázs egyik hölgyismerősét, annak ellenére, hogy bizonyítottan ellenséges viszonyban volt a vádlottal. 1957 januárjában fegyverrejtegetés és fenyegetés (állításai szerint vőlegényét akarták Balázsék megverni) miatt jelentette fel Balázst; a fegyverrejtegetés később alaptalannak bizonyult, ennek ellenére a tanú minden állítását hitelesnek fogadták el.²⁵ Szintén „érdektelen tanú (sértett)”-ként hallgatta meg az első fokon eljáró Budapesti Fővárosi Bíróság Vörös Balogh István rendőr alezredest, aki a sortúz idején a főosztály védelmét irányította, és október 26-án, majd 27-én is kis híján a népharag áldozata lett.²⁶ Az azért elég könnyen belátható, hogy nem lehet valaki feljelentő vagy sértett és érdektelen tanú is egyszerre. Az eljárásnak nem ez volt az egyetlen problémás mozzanata. A II. rendű vádlott G. Tóth Lászlóról a minden eljárásnál kötelező orvosi-elmeorvosi vizsgálat során megállapították, hogy epilepsziában szenved, „betegsége kifejezett mértékű és befolyásolta és befolyásolja cselekményeit. A társadalomveszélyesség felismerésében és akaratának megfelelő magatartásban korlátozva volt [...]

24 Lásd: Balázs Géza és társai pere, perek56.hu (letöltve: 2021. július 26.).

25 Balázs Géza és társai pere, Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1057/1957, 483. doboz. A feljelentés és az „érdektelen” tanú kihallgatása jegyzőkönyvei a levéltári számozás szerinti 291–294. oldalon találhatóak.

26 Lásd például: Balázs Géza és társai pere, elsőfokú tárgyalási jegyzőkönyv 93. Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1057/1957, 483. doboz.

nem szenved elmebetegségben.”²⁷ A szakvélemény jelentősége abban állt, hogy sem elmebetegekre, sem „beszámíthatatlanokra” nem szabhattak ki halálbüntetést. A bíróság szerint viszont G. Tóth szimulált (szándékosan remegtette kezét), „nem lehet észbelileg annyira korlátozott, mint ahogy azt az orvos szakértői vélemény megállapítja. Tudatosan próbálja személye iránt a szájalmat felgerjeszteni és ezáltal a megérdemelt büntetést elkerülni.”²⁸ Egy bíró és két laikus népi ülnök (egészségügyi végzettsége egyiküknek sem volt) minden további nélkül felülbíralt egy orvos szakértői véleményt. Kételyek természetesen felmerülhettek bennük (főleg, hogy többet látták a vádlottat, mint a vizsgáló orvos), ilyenkor viszont másodvéleményt kellett volna kérni, vagy elrendelni G. Tóth igazságügyi elmemegfigyelését.

Hasonló történt Kokics Béla esetében is. Ő és vádlott-társa, Pópa Papp József a peres iratok szerint 1956. november 4-én részt vettek a Déli pályaudvar környéki harcokban, amelyekben hét vagy nyolc (az iratok elmentmondásosak) szovjet katona vesztette életét. Kokics írni-olvasni nem tudott, védője szerint gyerekkorában rendszeresen bántalmazták, később többször kísérelt meg öngyilkosságot is. 1957. augusztus 8-án Balassa László igazságügyi elmeszakértő és Kelemen Endre bírósági orvos szakértő gyengeelméjűnek minősítették, aki képtelen felismerni cselekménye társadalmi veszélyességét. Az első fokon eljáró bíró, Halász Pál – bár az elsővel ellentétes tartalmú szakvélemény nem született – új szakvéleményt kért az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottságától. Kokicsot ez a november 6-án kelt szakvélemény is gyengeelméjűnek minősítette, ami csak korlátozta cselekménye társadalmi veszélyességének felismerésében. 1958. február 10-én készült egy harmadik szakvélemény is, amely szerint Kokics nem szenved elmebetegségben, csak „gyengébb értelmi képességű személy”²⁹, tehát kiszabható rá halálos ítélet. Ezzel a szakvéleménnyel a legnagyobb probléma az, hogy ugyancsak Balassa László és Kelemen Endre állította ki, felülbírálva saját korábbi álláspontjukat és a második, „magasabb rendű” szakvéleményt is. A három, részben

27 Ítélet Balázs Géza és társai ügyében, Budapesti Fővárosi Bíróság, 1957. május 16. 47. Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1057/1957.

28 Uo.

29 Bírósági orvos szakértői vélemény Kokics Béláról, 1958. február 10. 3. Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 338/1958.

ellentmondó orvosi vélemény közül a bíróság sem a legmagasabb szintűt (a peranyagban felülvélemény néven említik), hanem a vád (és a megtorlás) érdekeinek leginkább megfelelőt fogadta el. 1958. február 19-én első fokon, majd április 11-én jogerősen is halálra ítélték őket népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel, valamint többrendbeli gyilkosság és gyilkossági kísérlet címén. Pópa Papp Józsefet április 16-án, Kokics Bélát – akit kegyelemre terjesztettek fel az Elnöki Tanács elé, de kérvényét elutasították – május 8-án végezték ki.³⁰ A gyilkossági vádakkal kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a kor ítélkezési gyakorlata szerint groteszk módon gyilkosságment/gyilkossági kísérletként/gyilkosságra való felbujtásként minősítették a „szabályszerű” tűzharcban való részvételt is.³¹ Nem számított, hogy a vádlott például katonaként, parancsra vagy honvédesküje szellemében, vagy mint Kokics Béla nemzetőrként (tehát egy akkor törvényes rend, honvédelmi testület tagjaként) fogott fegyvert az országra támadó szovjetek³² ellen.

Szintén „sajátságosan” viszonyult a bíróság az orvosi szakvéleményekhez a kakucsi Rizmajer József és hat társa elleni perben is. Rizmajert, Bobák Józsefet, Harazin Jánost és Szeiler (az iratokban szinte végig Szajlerként említik) Lászlót „ellenforradalmi” cselekményekkel és gyilkossággal, három társukat csak „ellenforradalmi” cselekményekkel vádolták. A hivatalos változat szerint 1956. október 28-án este Rizmajer „felbujtására” megmozdulást szerveztek; betörték a kultúrház párthelyiségének ablakait (a többit nem), majd több prominens kommunistát megfenyegettek, házaikat megrongálták. Behatoltak Gavló József (tsz-brigádvezető, 1950 és 1954 között tanácselnök) házába is; megsebesítették Gavló lányát, aki anyjával együtt a szomszédokhoz menekült, majd Harazin és Szeiler lefogták a brigádvezetőt, akit Rizmajer kétszer, Bobák pedig egyszer mellkason szúrt. Gavló nem sokkal később, visszatért felesége jelenlétében halt bele sérüléseibe. A Budapesti Fővárosi Bíróság 1957. július 6-án gyorsított eljárásban népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése és gyilkosság címén Rizmajert életfogytig tartó börtönre,

30 Kokics Béla és társa pere, perek56.hu (letöltve: 2021. július 26.).

31 A teljesség igénye nélkül lásd például a Mecseri János és társai vagy a Körösi Sándor és társai elleni pereket.

32 A szovjet hadműveletekről bővebben lásd: Györkei–Horváth 2001.

Bobákot, Harazint és Szeilert pedig halálra ítélte. A Legfelsőbb Bíróság népbíróági tanácsa 1957. augusztus 28-án Rizmajer ítéletét halálbüntetésre súlyosította (pedig kiemelték, hogy társai vele, a legfiatalabbal akarják „elvitetni a balhét”), Bobákot életfogytig tartó, Szeilert 20 év börtönbüntetésre ítélte. Rizmajert és Harazint 1957. augusztus 31-én végezték ki.³³ Az iratok részletesebb tanulmányozása után megállapítható, hogy a hivatalos változat igencsak gyenge lábakon áll. Kezdve azzal, hogy az ítélet csaknem teljesen a vádlottak beismerő, illetve egymást terhelő vallomásain alapul. Ezenkívül érdektelen tanúként (!) hallgatták ki (először 1956. november 13-án) Gavló özvegyét, aki szerint haldokló férje Harazint és egy bizonyos Csernákot (Csernák Jánosnak hívták a zugitalmérés vezetőjét, ahol Rizmajerék az események előtt iszogattak, de őt nem vádolták meg) nevezett meg gyilkosaként.³⁴ Egy szintén november 13-i rendőrségi jelentésben – minden magyarázat nélkül – már Harazin és Bobák szerepel. Ráadásul ezen dokumentum szerint Gavló lánya (Gálik Sándorné sz. Gavló Rozália) is azt vallotta, hogy haldokló apja Harazint és Bobákot nevezte meg.³⁵ Ezzel szemben Gálikné ugyanezen a napon felvett tanúvallomásában nem nevesített senkit, sőt kijelentette, hogy nem tudja, kik gyilkolták meg apját, és jelen sem volt halálakor.³⁶ 1957 februárjában viszont azt vallotta, hogy a támadók között felismerte Harazin Jánost (Rizmajert, akivel hivatalosan hosszabb ideig tusakodtak, nem).³⁷ A tanúk többsége sem ismerte fel Rizmajert a „randalírozók” között. A per krimibe illő fordulata, hogy Gavlóné – állítása szerint félelmében – elásta azt a két inget és kiskabátot, amit férje a halálakor viselt. Ezek csak 1957. február 11-én jutottak a rendőrség birtokába. Egy jelentés szerint mindegyik ruhadarabon jól látszott három késszúrás nyoma,³⁸ de a bűnügyi laboratórium szakvéleménye szerint csak az egyik ingen voltak olyan szakadá-

33 Rizmajer József és társai pere, perek56.hu (letöltve: 2021. július 26.).

34 Özv. Gavló Józsefné sz. Kovács Mária tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1956. november 13. 2. Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1944/1957.

35 Jelentés a Gavló József sérelmére elkövetett gyilkosság ügyében, 1956. november 13. 1. Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1944/1957.

36 Gálik Sándorné sz. Gavló Rozália tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1956. november 13. 1–2. Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1944/1957.

37 Gálik Sándorné sz. Gavló Rozália tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. február 6. 1. Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1944/1957.

38 Jelentés Gavló József kakucsi lakos gyilkossága ügyében, 1957. február 12. 1. Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1944/1957.

sok, amelyek „megfelelhetnek szűrő eszköztől, így késtől származó sérülésnek”, a többi sérülést természetes kopás, illetve az elásás okozta.³⁹ Azt a nyomozók meg sem kísérelték tisztázni, hogy az asszony miért ásta el a ruhákat: Kakucson a későbbiekben nem történt erőszakos cselekmény, ráadásul november 13-án már megindult a nyomozás is.

A boncolási jegyzőkönyv szerint az álló helyzetben lévő Gavlot összesen négy szúrás⁴⁰ (ezek közül három mélyebb) érte, amelyek egy vagy két embertől származhattak.⁴¹ Az elsőfokú ítélet szerint ketten szúrtak, a negyedik szúrásról pedig egy szót sem ejtett a bíróság.⁴² A másodfokon meghallgatott orvos szakértők (Balassa László és Kelemen Endre) véleménye szerint viszont a négy szúrás minden bizonnyal egy személytől származott (nagyon kis területen helyezkedtek el), az áldozat pedig mozdulatlan testhelyzetben (valószínűleg fekve) volt a támadás idején. Azt, hogy Gavlot álló helyzetben kapta volna a szúrásokat, gyakorlatilag kizárták, mert már az elsőtlől összeesett volna (hiába fogták volna le), és ez esetben a szúrások nagyobb területen lettek volna.⁴³ Látható, hogy a másodfokú eljárásban meghallgatott szakértők véleménye minimum megkérdőjelezte az elsőfokú tényállást. A bíróság meg sem kísérelte tisztázni az ellentmondást, amiből arra következtethetünk, hogy céljuk ebben az esetben nem (sem) az igazság kiderítése, hanem a vádlottak mindenáron való elítélése volt. A rendelkezésünkre álló adatok alapján természetesen nem jelenthető ki, hogy Rizmajer vagy bármelyik társa ártatlan lett volna (bár bűnösségüket, illetve annak mértékét nem sikerült minden kétséget kizáróan bizonyítani), az viszont igen, hogy kétes értékű tanúvallomások és egymásnak ellentmondó szakvélemények alapján ítélték el őket (is), ami jellemzi a forradalmat követő évek bíraskodási gyakorlatát. Megkönnyítette

39 Orvos szakértői lelet és vélemény, 1957. február 19. 2. Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1944/1957.

40 A körzeti orvos által kiállított halottvizsgálati bizonyítványon nem szerepel konkrét szám, csak a szövegkörnyezetből következtethetünk arra, hogy több szúrásról volt szó. Az orvos 1957. február 6-án kelt jelentésében már három szúrást említett. Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1944/1957.

41 A boncolást 1957. március 18-án Harsányi László és Takácsy László orvos szakértők végezték. A negyedik szúrás csak később, a szövetek áztatása után vált láthatóvá. Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1944/1957.

42 Ítélet Rizmajer József és társai ügyében, Budapesti Fővárosi Bíróság, 1957. június 7. 12. Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1944/1957.

43 Tárgyalási jegyzőkönyv, Legfelsőbb Bíróság népbírói tanácsa, 1957. augusztus 27. 8–9. Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1944/1957.

a hatóságok dolgát, hogy a vádlottak (hasonlóan mások mellett a Patyi- és Balázs Géza-perhez) büntetett előéletűek voltak. Ezt a tényt – legyen szó bármilyen csekély súlyú bűncselekményről (közveszélyes munkakerülés, évtizedekkel korábban elkövetett, kis értékű lopás) – előszeretettel hangsúlyozták túl az ítéletekben, akkor is, ha a vádlott cselekményét fiataalkorúként követte el vagy amnesztiát nyert, tehát jogilag büntetlennek minősült. Jellemző, hogy a sajtóban is rendszeresen együtt emlegették a forradalom és a köztörvényes bűncselekmények miatt kivégzetteket.⁴⁴

Az a fenti, korántsem teljes lista alapján is látható, hogy az 56-os megtorlás során a hatóságok célja legtöbbször nem a valódi tényállás megállapítása volt; ezeken túl számos további eljárásban figyelhetőek meg kisebb-nagyobb hanyagságok, következetlenségek, sőt konstruált, koncepciós elemek. A fegyverrejtegetés vádjával kivégzett Józsa György perénél viszont világosan látszik, hogy a cél a bosszúállás és a megfélemlítés volt.⁴⁵ Józsa tagja (a peres iratok szerint parancsnokhelyettese, visszaemlékezések szerint valamiféle vezetője) volt a sátoraljaújhelyi nemzetőrségnek, amely egészen november 10-ig kitartott – november 4. után a közeli kőkapui vadászkastélynál. November 5-én megrohanták a várost, lefegyverezték a kádárista munkásmilíciát és elfogtak több kommunista vezetőt, másnap pedig a nyomdát szállták meg, és röplapokat készítettek – mindezt egyetlen puskalövés nélkül. Bár a per célja Józsa tevékenységének rekonstruálása volt, nem sikerült bizonyítani, hogy részt vett ezekben az akciókban, funkcionáriusok előállításában és a helyi „ávó” iratainak elszállításában azonban közreműködött. Ugyanakkor a nemzetőrök parancsnoka⁴⁶ és helyettese is Nyugatra menekült, a megtorlás így egyedül Józsát érte. A hivatalos változat szerint, miután a szovjetek lefegyverezték és elengedték a nemzetőröket, Józsa Erdőbényére indult barátnőjéhez. Útközben talált egy géppisztolyt, amit átadott megőrzésre gyerekkori barátjának, Csaba Bélának. Józsát 1957. február 7-én vették őrizetbe; „ellenforradalmi” cselekményekkel és fegyverrejtegetéssel gyanúsították. A politikai nyomozók az előbbire próbálták meg az ügyet felépíteni, ekkor még szóba sem került a statáriális eljárás, noha fegyverrejtegetésről (is) szó volt. Józsa vallomást tett egy pisztolyról (ezt nem találták meg)

44 Lásd pl.: Nezvál 1957.

45 A per részletes feldolgozását lásd: György 2019b.

46 A távollétében halálra ítélt Kummer Károly. Lásd: perek56.hu (letöltve: 2021. július 26.).

és a Csabának átadott géppisztolyról is, amit viszont csak február 19-én foglaltak le nála a rendőrök. Józsa megnevezte 22 társát is, de róluk a politikai nyomozók nem találtak semmit terhelőt. Nem zárható ki, hogy ez az eredménytelen „füles” (félrevezetés?) is szerepet játszott Józsa későbbi tragédiájában. Józsa „ellenforradalmi” tevékenységét beismerő vallomásai mellett több tanúval is megpróbálták igazolni. Ezek azonban közelebb állnak *A tanú* című film világához, mint a valósághoz: az egyik szerint például Józsa – aki 1933-ban született – azzal dicsekedett, hogy 1944-ben a kassai gettóban zsidókat lőtt agyon.⁴⁷ Miután a politikai szál nem állt meg, az ekkor már csak fegyverrejtegetési ügyet március 8-án átadták a Debreceni Katonai Ügyészségnek. Fegyverrejtegetési (és egyéb, statárium hatálya alá tartozó) ügyekben a katonai igazságügyi szervek jártak el, viszont a rögtönbíráskodást részleteiben szabályozó 6/1956. kormányrendelet (1956. december 12.) értelmében a gyanúsítottat „haladéktalanul” át kellett volna adni a legközelebbi katonai ügyésznek, és a terheltet csak akkor lehetett volna statáriális bíróság elé állítani, ha az illető bűncselekmény miatt rendes eljárást még nem indítottak ellene. Józsnál egyik körülmény sem állt fenn, ráadásul a kérdéses fegyver nem volt birtokában. Ennek ellenére a Debreceni Katonai Bíróság 1957. március 19-én halálra, Csaba Bélát 10 év börtönre ítélte. Józsat Miskolcon végezték ki április 12-én. A per jellemző vonása, hogy az ügyész bemondására fogadták el tényként, hogy Józsnak „ellenforradalmi céljai” voltak a géppisztollyal (ebben az esetben azért feltehetőleg nem a negyedik faluban tartotta volna). Látható, hogy Józsat mindenképp el akarták ítélni; sosem követte el, ami miatt kivégezték, de sosem vádolták meg azzal („szervezkedés”), amiért felelősségre vonhatták volna.

Összegzőként megállapítható, hogy 1956 története nem ismerhető meg a peranyagok nélkül, ugyanakkor tiszta képet a megtorlás során keletkezett dokumentumok alapján sem kaphatunk. A kutatást nehezíti, hogy alig léteznek olyan (megbízható) források, amelyek egyfajta „kontrollcsoportként” szolgálhatnának az állambiztonsági/politikai szemszögből készültek (ide értve a sajtót is) mellett. Látható, hogy a peranyagok, amelyek eleve nem feltétlenül adnak pontos képet egy eseményről (a

47 Józsa vallomásai is ellentmondásosak, sokszor életszerűtlenek (az egyik szerint pisztollyal a zsebében félt hazamenni, de vállára vetett géppisztollyal gond nélkül sétált egy műúton). Józsa emellett a bíróságon arra is hivatkozott, hogy kényszer hatására vallott. György 2019b, 274.

vádolt enyhébb büntetést akar, a nyomozó eredményes ügyet, az ügyész vádemelést, és ennek megfelelően ténykednek), számos esetben ellentmondásosak (hanyagásból, teljesítési kényszerből), a vádlotti és tanúvallomások nagyon nagy arányban kérdésesek, és sokszor megfigyelhető a politikai ráhatás (kézi vezérlés), illetve a „példát kell statuálni” (vagyis megfélemlíteni) hozzáállás is. A koncepciók pereket/elemeket sokkal nehezebb felfedezni, mint a Rákosi-kor pereinél, ugyanakkor kétségtelenül sor került ilyen eljárásokra '56 után is; ahogy Józsa György példája mutatja, nem csak országos jelentőségű ügyekben. Ugyanakkor nem szabad (nem is szükséges) mindenáron bebizonyítani egy perről, hogy koholmány; többnyire elég egy kétely vagy ellentmondás is, hogy megingassa az adott ítélet hitelességét.⁴⁸

Az is bizonyos, hogy rengeteg még nem kutatott peranyag hever a levéltárakban (és a már „kivesézett” perekben is lehetnek újdonságok), amelyek tovább bővíthetők, árnyalhatják mind a forradalomról, mind a megtorlásról alkotott képünket. Az iratok kutatása során elengedhetetlen a fokozott óvatosság és a lehető legszigorúbb forráskritika.

Források és irodalom

Levéltári források

Balázs Géza és társai pere, Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1057/1957.

Berecz György és társai pere, HM HIM Hadtörténelmi Levéltár XI.22. 0106/1957.

Kokics Béla és társai pere, Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 338/1958.

Patyi István és társai pere, Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára XXV.30.b. 8/1957.

Rizmajer József és társai pere, Budapest Főváros Levéltára XXV.4.a. 1944/1957.

Török István és társai pere, Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára XXV.3.b. 182/1957.

Sajtóforrások

Bemutatták a Tóth Ilonka című darabot a Nemzetiben. <http://magyarforradalom1956.hu/v/bemutattak-a-toth-ilonka-cimu-darabot-a-nemzetiben/> (letöltve: 2021. augusztus 31.)

⁴⁸ Lásd pl. Mindszenty László és társai pere, perek56.hu (letöltve: 2021. július 26.).

- Gyilkos indulatokat kavart az 56-os darab. <http://nol.hu/archivum/archiv-438152-246677> (letöltve: 2021. augusztus 31.).
- Kende, Péter: Szobor egy gyilkosnak? http://www.kende.hu/images/stories/dokumentumok/cikkek/kp_szobor_1gyilkosnak.pdf (letöltve: 2021. augusztus 31.).
- Kolozsi, Ádám: Tóth Ilona: ártatlan vagy gyilkos? https://index.hu/tudomany/tortenelem/2017/06/27/toth_ilona_gyilkos_vagy_artatlan/ (letöltve: 2021. augusztus 31.).
- Nezvál, Ferenc 1957: Kétféle jog, kétféle törvényesség. *Népszabadság*, 2. évf., 52, 1957. március 2. 3.

Monográfiák, tanulmányok, szakcikk

- Eörsi, László 2002: Tóth Ilona. *Beszélő*, VII. évf., 6 (2002). <http://beszelo.c3.hu/cikkek/toth-ilona> (letöltve: 2021. augusztus 29.).
- Eörsi, László 2010: Konceptiós mítoszrombolás. *Beszélő*, 15. évf., 1 (2010). <http://beszelo.c3.hu/cikkek/konceptios-mitoszrombolas> (letöltve: 2021. augusztus 19.).
- Eörsi, László 2016: „Rendkívüli idők, rendkívüli cselekmények”. *Tóth Ilona és Mansfeld Péter története és mítosza*. Budapest, szerzői kiadás.
- Eörsi, László 2018: Tóth Ilona – forradalmi baleset. <https://tenyleg.com/2018/10/04/eorsi-laszlo-toth-ilona-forradalmi-baleset/> (letöltve: 2021. augusztus 29.).
- Fazekas, Árpád 2001: Kanyó Bertalan mártírsága. *Honismeret*, 39. évf., 5 (2001), 23–25. http://epa.oszk.hu/03000/03018/00163/pdf/EPA03018_honismeret_2001_05_023-025.pdf (letöltve: 2021. augusztus 19.).
- György, Sándor 2019a: „...a becsületes dolgozók joggal követelnek hathatós intézkedéseket”. Statárium az 1956-os forradalom után. <https://ntf.hu/index.php/2019/01/31/a-becsuletes-dolgozok-joggal-kovetelnek-hathatos-intezkedeseket-statarium-az-1956-os-forradalom-utan/> (letöltve: 2021. augusztus 27.).
- György, Sándor 2019b: A fegyvertelen fegyverrejtegető. Józsa György és társa pere. In Balogh-Ebner, Márton – György, Sándor – Hajnáczy, Tamás (szerk.): *Történelmi töredékek. Válogatás a Napi Történelmi Forrás szerzőinek írásaiból III.* Budapest, Gondolat, 261–285.
- Györkei, Jenő – Horváth, Miklós (szerk.) 2001: *Szovjet katonai intervenció 1956*. A bevezető tanulmányt írta: Györkei Jenő és Horváth Miklós. Budapest, H&T.
- Kiss, Réka 2015: A Tóth Ilona-per. *Rubicon*, 26. évf., 10 (2015), 20–25. http://www.rubicon.hu/ma_files/2015_10_20-25.pdf (letöltve: 2021. augusztus 29.).
- Kiss, Réka – M. Kiss, Sándor 2007: *A csalóány elszállt. Tóth Ilona tragikum*. Budapest, Kairosz.
- Kloska, Tamás 2016: Sortűz az Acélvárosban. https://ntf.hu/index.php/2016/10/17/sortuz_az_ancelvarosban/ (letöltve: 2021. augusztus 24.).
- M. Kiss, Sándor 2015: *Csalóányvadászok. Három tételben a Tóth Ilona ügyről, 1956–1966–1989. Kádár Jánostól – Kádár Jánosig*. Budapest, Éghajlat.
- Müller, Gabriella 2017: Egy újabb adalék Tóth Ilona és társai tragédiájához. *Betekintő*, 2017/1. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2017_1_muller_gabriella.pdf (letöltve: 2021. augusztus 29.).
- Papp-Nagy, Zsolt 2019: Kialkudott büntetés – Vádalku, avagy egyezés a bűnösség beismeréséről. <https://www.jogiforum.hu/cikk/2019/08/21/kialkudott-buntetes-vadalku-avagy-egyezes-a-bunosseg-beismereserol/> (letöltve: 2021. augusztus 28.).
- Rásó, József 1998: *1956 miskolci dokumentumai a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban. Acta Archivistica 5*. Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár.

- Szakolczai, Attila 2000: Tömegmozgalmak Miskolcon, 1956. október 25–26. In Kőrösi, Zsuzsanna – Standeisky, Éva – Rainer M., János (szerk.): *Évkönyv VIII.* Budapest, 1956-os Intézet. 303–322. http://www.rev.hu/rev2/htdocs/hu/kiadvanyok/evkonyv_2000.pdf (letöltve: 2021. augusztus 24.).
- Szakolczai, Attila 2008: Szegény Jankó Piroska – Megsemmisítő eljárás. In Germuska, Pál – Rainer M., János (szerk.): *Közelítések a kádárizmushoz. 1956-os Intézet Évkönyve, XIV.* Budapest, 1956-os Intézet. 279–374. http://epa.oszk.hu/02200/02288/00015/pdf/Evkonyv56_15_2008_279-374.pdf (letöltve: 2021. augusztus 19.).
- Szakolczai, Attila 2016: *Gyilkosság különös kegyetlenséggel. A Tóth Ilona és társai per komplex vizsgálata.* Budapest, Budapest Főváros Levéltára. (A szerző azonos című, 2014-es disszertációja online elérhető: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14974/szakolczai-attila-phd-2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [letöltve: 2021. augusztus 29.]).
- Szakolczai, Attila 2018: A Tóth Ilona és társai per tanulságai. <https://tenyleg.com/2018/10/04/szakolczai-attila-a-toth-ilona-es-tarsai-per-tanulsagai/> (letöltve: 2021. augusztus 30.).
- Takács, Tibor 2008: Szövegek, tények, stratégiák. A történelem és forrásai. *Budapesti Könyvszemle*, 20. évf., 4 (2008), 353–362.

Internetes adatbázisok

- Hollós Ervin életrajza: https://perek56.hu/ords/f?p=1051:13:669657041488::NO:RP,13:P13_SZEMELY_ID:76900 (letöltve: 2021. augusztus 25.)
- Balázs Géza és társai pere: https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:10527488253226::NO:RP,2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81450, (letöltve: 2021. augusztus 26.)
- Berecz György és társai pere: https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:15997027636308::NO:RP,2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81456, (letöltve: 2021. augusztus 24.)
- Kokics Béla és társa pere: https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:362013221364::NO:RP,2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81501, (letöltve: 2021. augusztus 24.)
- Kőrösi Sándor és társai pere: (https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:13556156101123::NO:RP,2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81506, (letöltve: 2021. augusztus 31.)
- Kummer Károly pere: https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:12735474637506::NO:RP,2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:455326, (letöltve: 2021. augusztus 31.)
- Mecseri János és társai pere: (https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:13556156101123::NO:RP,2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81513, (letöltve: 2021. augusztus 31.)
- Mindszenty László és társa pere: https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:12735474637506::NO:RP,2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:455331, (letöltve: 2021. augusztus 31.)
- Patyi István és társai pere: https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:6936419908161::NO:RP,2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81528, (letöltve: 2021. augusztus 19.)
- Rizmajer József és társai pere: https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:362013221364::NO:RP,2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81536, (letöltve: 2021. augusztus 24.)
- Somlai István pere: https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:13556156101123::NO:RP,2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81542 (letöltve: 2021. augusztus 25.)
- Török István és társai pere (Miskolc): https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:12314092640570::NO:RP,2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81559, (letöltve: 2021. augusztus 19.)